

"גשר רומנטי משני צדי החבל"*

אמנות הסיפור של בן-ציון יהושע

כל מי שנחשף ליצירתו של בן-ציון יהושע, ונכבש בקסמה, תוהה על כך: איך לא שמע עליה קודם, ומתרעם על "העולם הספרותי" שכך מתרחש בו. כל המתודע לפועלו של בן-ציון יהושע בכלל, וליצירתו הספרותית בפרט, מזומנת לו הנאה מרובה מחוויה ספרותית, לשונית, תרבותית ורגשית.

שישה מאפיינים מרכזיים ליצירתו בפרוזה. המכנה המשותף: מדיניות של שילובים. "גם וגם". שילובים של ניגודים, צירופים והלך-נפש המותכים יחד למקשה אחת, ונהפכים לרקמת סיפור זורמת.

1. כוח הסיפור

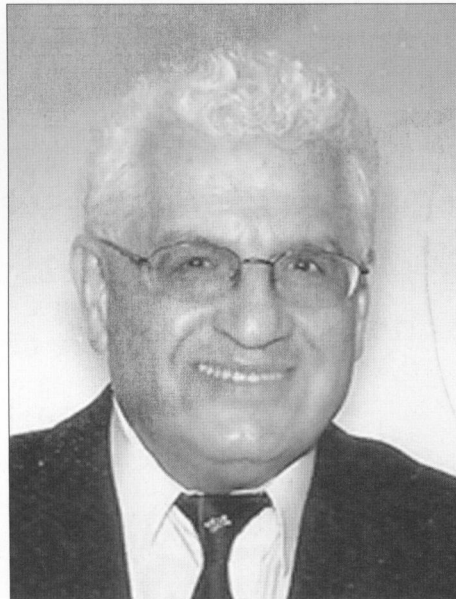
גדול כוחו של בן-ציון יהושע בטוויית עלייה סוחפת ומרתקת, ובכישורו לעניין את הקורא בסיפור מעשה של ממש ובגורלות בני-האדם שהוא מציג לפניו. בן-ציון יהושע הוא מספר סיפורים טבעי, ובד בבד הוא מספר המודע למלאכת הכתיבה ולאמנות הסיפור. בכתיבתו חברו האינטואיציה והאינטלקט, המשמשים יחד, ברקמת הסיפורים והרומנים.

בתקופה האחרונה, שבה נפגמה ונחלשה העלילה, עד כדי כך, שסיפור המעשה נדחק לקרן זווית או שהעלילה אינה קיימת כלל, אם מחמת קוצר ידו של המחבר אם מתוך נימוקים תיאורטיים שונים, חשוב לזכור, שספרות, היא בראש ובראשונה: סיפור. סיפור טוב. עלייה מרתקת, שיש בכוחה למשוך את לב הקורא ולהפעימו. בכוחו לטוות "סיפור טוב", ממשיך בן-ציון יהושע את דרכו של אביו, מולא רפאל, שהיה מספר סיפורים עממי ידוע ומרתק בשכונת הבוכרים.

א. אמנות הסיפור של בן-ציון יהושע

כמה כתרים על ראשו של בן-ציון יהושע: כתר המספר, כתר החוקר, כתר הנוסע-המדריך. בנוסף להם יש להזכיר את פעילותו כמבקר, כמו"ל, כעורך, כשליח ונציג מדינת ישראל אל עולמות יהודים כדי להציל אותם ואת הספרים שנמצאים ברשותם¹. כתרים אלה משלימים זה את זה, ומתגברים זה את זה.

כתר המספר הוא במרכז הדברים כאן.

בן-ציון יהושע

בן-ציון יהושע הוא אחד מאותה חבורת סופרים שטביעת אצבעותיהם הניכרת על מפת הספרות העברית, ידועה למעטים בלבד. יצירתם לא זכתה לפרסום, להכרה ולהוקרה שהיא ראויה להם. זוהי חבורה חשובה ומכובדת, שעם חבריה נמנים יוצרים רבים ומכובדים. לא כאן המקום לתהות על השאלה: איך ומדוע זוכים סופר מסויים ויצירתו לפירסום, ואחרים, שאינם נופלים מהם, ולעיתים קרובות, אף עולים עליהם – אינם זוכים לכך.

כבר חז"ל עמדו על תופעה זו ואמרו: "הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל" (זוהר, נשא קלד).

* תמצית הדברים לראשונה בהרצאה בערב שהוקדש ליצירתו, במרכז אב"א בירושלים, כ"ו בסיוון תשע"א (28.6.2011). הכותרת מתוך 'שתיקת התרנגול. רומן', הוצאת אסטרולוג, תשס"ב/2002, עמ' 133.

2. שילוב של הזדהות וריחוק

בן-ציון יהושע הוא מספר סקרן ואמפאטי. הוא בוחן בסקרנות רבה את בני האדם המתהלכים סביבו, המוכרים לו מסביבתו הקרובה ומחיייו שלו, מאזין ומשתאה לקורות אותם, והופך אותם לסיפורי-חיים וגורל. סקרנות זו היא תכונה הכרחית לכל מספר, שבלעדיה אין הוא יכול לספר סיפור של ממש. סקרנות זו מעורבת גם בהזדהות עם גורלם של הדמויות שעליהן הוא כותב. בד בבד קיימת בה גם מידת הריחוק. הוא מצליח להתבונן בדמויותיו מתוך שילוב של אמפטיה וריחוק, הזדהות אנושית עם גורלן ושמן של לגלוג. יש בו היכולת לשפוט אותן, לבקרן, להסתייג, לרחם, לצחוק ובד בבד לתארן כמות שהן ולהשאיר בידי הקורא את מלאכת השיפוט. הוא המספר "הכל יודע" הבונה עולמות, ויוצר עולמות, שליט על דמויותיו ומעשיהן. מערכת שילובים זו קיימת בכל רבדי הסיפור של בן ציון יהושע: דמע וצחוק; ריאליזם ומיסטיקה; גבוה ונמוך; מוחש ומופשט.

3. אמן הלשון העברית

בן-ציון יהושע הוא אמן הלשון העברית. הלשון העברית על כל רבדיה עומדת לשירותו בכל עת. אין הוא צריך להתאמץ כדי לדלות פסוק כצורתו ולשנותו בהתאם לצרכי הסיפור. הפסוקים זורמים בחופשיות לעטו, והוא לש בהם ועושה בהם ככתוך שלו ומתאימם לצרכי הזמן, המקום והגיבור. כל דמות בסיפוריו, מיוצגת בראש ובראשונה באמצעות הלשון שבה היא מדברת. אותה לשון המתאימה לאופייה, למוצאה, למקצועה, להשכלתה ולתקופתה. הוא הדין בלשון שבה מתאר היוצר את התקופה ועלילתה. אינה דומה לשון סיפור המתרחש בירושלים על רקע תקופת התורכים בארץ-ישראל שלפני מלחמת העולם הראשונה, ללשון של סיפור המתרחש בירושלים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם או במדינת ישראל. כל גיבור ולשונו המיוחדת ההולמת אותו. בן-ציון יהושע "שומע" את דמויותיו מדברות, ברחוב, בבית, במשפחה, ויודע להעלות לשון זו על הכתב ולהפיח באמצעותה חיים בדמויותיו.

זוהי אמנות גדולה ההולכת ופסה מן העולם. כותבים לא מעטים בעשורים האחרונים שוב אינם מסוגלים לכך, בעיקר מחמת קוצר הלשון, ומכיוון ששוב שאינם בני בית בלשון הדורות. הגיבורים השונים ביצירתם מדברים באותה לשון, ללא הבדל מה מוצאם, גילם, מינם, מקצועם וחינוכם. הלשון שוב אינה מעידה על גיבוריה. ואין המדובר רק ב"לשון רזה", אלא בלשון אחידה המשותפת לכולם: לגיבורים ולמספר.

בן-ציון יהושע, מאותם יחידי סגולה שהלשון ביצירתם והיא אחד ההישגים הבולטים שלהם, וקריאה בהם היא בין השאר התענגות על כוחה, יופיה וחוכמתה של הלשון העברית.

4. אוהבה הגדול של ירושלים

בן-ציון יהושע הוא אוהבה הגדול של ירושלים. לא חינום זכה בתואר "יקיר ירושלים" (תשע"א/2011). אהבתו הגדולה לירושלים,

והיותו חלק ממנה, באים לידי ביטוי בכל יצירתו, בראיונות עמו, ובפעילותו כחוקר וכמדריך. תקצר היריעה מלמנות את קשריו עם העיר ואת שכינתה בתוכו.

עם זאת, אין זו רק "ירושלים של מעלה", אין זו רק ירושלים רומנטית, יפה וחסודה. זוהי ירושלים שמטה ומעלה משולבים בה, ירושלים של מציאות שהיא גם קשה, מרה, עלובה, עצובה. ככל יצירתו, כך גם תיאורי ירושלים שלו אינם מתעלמים ממרירות המציאות, שהיא חלק מעולמם ומחיייהם של הגרים בתוכה.

משפטים אחדים מתוך הסיפור: "מאה שערים חסר אחד"² ידגימו את יחסו של הגיבור, איסר, לשכונת הבוכרים, שבה גדל, המבטאים את יחסו של המספר לשכונה זו ולירושלים:

"אני גם מנסה לברוח מן השכונה שבה נתפרו זכרונותי, ואני לא מצליח לפרוץ את התפרים. אני קשור בחבל הטבור לשכונה. לא אחת אני חש את עצמי ככלב שנקשר בקולר לאחד השערים במאה שערים. אני בורח משם ומוצא תמיד שרגלי מביאות אותי לאותה שכונה, לאותם רחובות, לאותם חצרות, לאותם בורות המים, לאותם בתים, לאותם זכרונות".

בן-ציון יהושע שייך לסופרי ירושלים המובהקים. תיאורי ירושלים ברומנים ובסיפורים שלו, משמרים את זכרה של ירושלים בכלל ושל שכונת הבוכרים, שבה גדל, בפרט. יצירתו היא הוכחה נוספת לכוחה של הספרות לשחזר את המציאות של אותו עולם שהיה ואיננו ונשאר מקופל בדפיה.

כמדריך סיורים בירושלים³ ממשיך בן-ציון יהושע את דרכו של אביו, שהיה ממורי הדרך הראשונים בארץ-ישראל.

5. בין ספרות למציאות

הכלל, שהביוגרפיה של כל יוצר משמשת חומר-גלם ביצירתו, מתממש גם ביצירתו של בן-ציון יהושע. הקרבה של הרומנים והסיפורים לתולדות חייו שונה מספר לספר, אבל תמיד קיימת. לא רק שהמחבר מתגלגל בדמויות גיבוריו השונות, אלא שגם מה שארע בפועל, במציאות לבני משפחתו ולו, מתגלגל בעלילות השונות של סיפוריו. אם בקרב בני משפחתו הקרובים: הורים, אחים ואחיות, שכנים, ואם בקרב בני אדם שפגש והכיר בתחנות חייו השונות. כל זאת בנוסף על השילוב שבין המיסטי והמיסטורי לבין הגלוי והמציאותי. עולם המסתורין הוא חלק מעולמה של ירושלים שלו בכלל ושל דמויותיו בפרט.

מבלי להיכנס לפסיכולוגיזציה מיותרת, אפשר אולי לנסח בזהירות את הכלל: ששילוב זה שבין המיסטי לריאליסטי מקורו בדמויותיהן המנוגדות של הוריו: רפאל, האב המעשי, שעלה מאפגניסטן כילד, והאם בכורה-יוכבד, המיסטיקנית, בת היישוב הישן הספרדי בירושלים. מן ההיסטוריה של הספרות, ידוע לנו, שדמויות של הורים המנוגדים באופיים, חוזר בביוגרפיות של סופרים רבים עד מאד. המתח בין ההורים, שהילד נקלע אליו מילדותו, מפרה ומעורר השראה⁴.

השאלה בדבר הקשר בין הביוגרפיה לספרות בכלל ובין

הביוגרפיה של בן-ציון יהושע לספריו תמיד קיימת, תמיד נשאלת ותמיד מסקרנת. זיהוי הדמות במציאות, ששימשה מודל לדמות בספרות, הוא בבחינת מקור, ככל מקור אחר. ההיכרות עם המקור, מעבר לריכילות, שגם היא לגטימית, יש בה כדי להעיד על "המעבדה הפנימית" של היוצר, ועל הדרך שבה הוא מתיך את חומרי המציאות ויוצר מתוכם את מרכיבי הספרות.

6. נקודת מבט גברית

יצירתו של בן-ציון יהושע כתובה מנקודת מבט גברית. נקודת מבט זו קיימת גם כשהסיפור מסופר מנקודת מבטה של אישה, וגם כשהסופר מזדהה עמה, עם הרגשותיה ועם סבלה. יש לא מעט סיפורים ותיאורים שבהם הסיפור מסופר מפיה של אישה ובקולה של אישה. אבל זוהי תמיד נקודת מבט של אישה, כפי שגבר חווה אותה, כפי שגבר חושב שכך אישה חושבת ומרגישה.

בן-ציון יהושע הוא סופר חושני ויצרי מאד. יצר המין חזק מאד בדמויותיו ומפעיל אותן. היצרים, המין, התשוקות המותרות והאסורות, הם חלק בלתי נפרד מעולמם של גיבוריו, גברים ונשים כאחד⁵. הוא אינו שופט את דמויותיו, גם כשהן חורגות מן המקובל, מן "הסדר הטוב", אלא מתבונן בהם מתוך הבנה, מתוך שילוב רגשות של הזדהות, רחמים, לגלוג והרבה הומור.

בימינו "המגדריים", עוסקות חוקרות רבות (גם חוקרים) בנקודת מבט זו, מהיבטים שונים, לרבות הזדהות עם גורלן של נשים, מנקודת מבטו של סופר גבר. גם מן הבחינה הזו ראוייה יצירתו למחקר שייתן ביטוי לאופן שבו בן-ציון יהושע, מעמיד במרכז יצירתו נשים, מתאר את עולמן ונותן להן ביטוי רב-עוצמה. קדמו לו, למשל, הסופרים מ"י ברדיצ'בסקי, דוד פוגל ויעקב שטיינברג, שדמויות נשים עומדות במרכז סיפוריהם, והם מתארים את תלאותיהן וסבלן, מתוך הזדהות מלאה עימהן ועם גורלן.

הזדהות זו עם דמויות נשים וסבלן, קשורה, באהבתו הגדולה לאמו, בכורה-יוכבד, ובהכרת התודה הגדולה שהוא חש לה על מה שהוא. יחס זה בא לידי ביטוי בראיונות עמו, ומתגלגל כאמור, גם ליצירתו.

ב. אמנות הסיפור ב'שתיקת התרנגול'

כמה ממאפייניה של אמנות הסיפור של בן-ציון יהושע יודגמו בשתי מובאות מתוך הרומן 'שתיקת התרנגול'⁶. ברומן זה, פריסה רחבה של ילדותו של הילד-המספר על רקע ירושלים של תקופת המנדט עד מלחמת העצמאות ואחריה, לרבות חינוכו ב"חדר" הספרדי בירושלים. כל זה יחד עם האווירה המיוחדת של השכונות, השכנים, היחסים בתוך המשפחה, ההתבגרות, גילוי המין וההיפתחות לעולם. לפחות ארבעה מעגלים נפתחים ונסגרים בספר: עולמו של הילד; המשפחה; ירושלים; ארץ-ישראל.

הספר מתאר את המשפחה הגרעינית כמיקרוקוסמוס. יש בכך המשך למסורת הרומן האירופי והעברי, שבו כל אחד מבני המשפחה מייצג את אחת האפשרויות של הגורל היהודי⁷. פר יש המשך מתוך חידוש לאחד הנושאים המסורתיים המרכזיים בספרות העברית: ביקורת החינוך בחדר. הוא מגלה מאפיינים זהים בתקופות, בעדות ובמקומות שונים, ומתחבר לקודמיו⁸.

ספר זה הוא מבטא את מדיניות השילובים המאפיינת את אמנות הסיפור של בן ציון יהושע: היכולת לתאר מקרוב מציאות קשה ובד בבד להתבונן בה מרחוק. יש בו שילוב של עצב רב והומור מרכזי, לפי מיטב המסורת של הספרות העברית והיהודית: עין אחת בוכה ועין אחת צוחקת.

אין זה עוד ספר על ילדות בירושלים, אלא ספר מקורי וייחודי בנושא שרבים כתבו עליו, ומשום כך כל כך קשה לחדש בו. מורכבותו מוצגת תחת מסווה של פשטות, ריאליזם גובל בשיגעון; עצבות – במעטה של הומור. יש בו שילוב של מי-שופכין והירואיות; עליבות והוד; שנאה ואהבה. רוח התקופה ועלילותיה חודרים לסיפור המעשה של משפחה אחת בירושלים. עלילותיה של משפחה אחת משולבות בהיסטוריה היהודית והעולמית. משפחה מסוימת מאוד שהיא גם כל-משפחה.

1. "גשר רומנטי משני צדי החבל"

רוחו של הספר ותמציתו מקופלת בכותרת זו מתוך 'שתיקת התרנגול', ומעידה על הכלל שלפיו: מה שיש בפסקה אחת, יש בספר כולו ובכלל יצירתו. היא מדגימה את אמנות הסיפור של בן-ציון יהושע:

"הבלקון היה גשר בין הבית לשמים וגשר בין פלומה למיכאל. גשר רומנטי שניהלו שני טיפוסים קוטביים כל כך משני צידי החבל. האם שלשלה בוקר בוקר את סל הקש הגדול והאב מילא אותה במיטב הירקות והפירות, שטל בוקר ונקטר שחרית עדיין נסוך עליהם. פלומה העלתה את הסל אל הבלקון, כאילו העלתה משאלת לב. היא מיששה כל שזיף ומשמש, כל עגבנייה ומלפפון, ליטפה, הריחה והתענגה על כל מישוש ומישוש כאילו תינתה אהבים עם אבא. היה זה סיפור אהבה יומי עם רגעים של חסד בין אדון למשרתת, שאורכם כאורך החבל שחיבר ביניהם. [- - -] ברגעי חסד אלה היא שלשלה את סל רצונותיה והעלתה סל גדול של נכונות ורוח טובה מצדו." ('שתיקת התרנגול', עמ' 133; 'ריח של לחם חם', עמ' 104).

אין הרבה תיאורי אהבה חושניים ומוחשיים בין בעל לאשתו, מסוג זה בספרות העברית. עם זאת אין כאן רומנטיקה מזוייפת, אלא אמת שבתיאור. היחסים בין האב לאם אינם יחסים אידיליים, כמו גם היחסים עם יתר בני המשפחה ועם העולם: "עם רגעים של חסד בין אדון למשרתת" – אלה הן מילים קשות מאד! היחסים

אכן הם מורכבים ולא פעם קשים ומרים. אבל יש בהם גם "רגעי חסד". כמו בחיים. הבעל בוגדני, והאם אינה מתבטלת בפניו. היא סובלת בגבורה, ומוצאת את דרכה שלה להמשיך ולחיות אותם חיים לא קלים, להמשיך ולקיים את הבית והמשפחה בחכמתה ובעזרת שקרים לבנים ואפורים.

"רגעי החסד" מתבטאים במעשים, שהם עדיפים על דיבורים: בוקר בוקר, מספק האב אוכל לבית.

מתיקות התיאור לא רק שאינה מתעלמת מן הקשיים והפגמים במערכת היחסים בין האב לאם, אלא אף מבליטה אותם, כדי להצביע על דרכו של עולם, שהחיים מתנהלים בו בעגמומיות רבה. התיאורים החושניים ממחישים את מלוא מורכבותם הקשה והמפייסת גם יחד.

כוחו הלשוני של בן-ציו מודגם כאן היטב. המילים הן מוחשיות וממשיות, והוא חש אותן ולש אותן.

כך, למשל, חלקה השני של הכותרת: "משני צדי החבל". יש בה ציוריות ועומק לשוני. המילה "חבל" מקפלת בתוכה מערכת שלמה של ניגודים: חבל משמעותו גם: יסורים: "אפפוני חבלי מוות" (תהילים קטז 3) וגם נעימות: "חבלים נפלו לו בנעימים" (תהלים טז 6). החבל קושר ומחבר והופך את הנקשרים בו לאחד: "חבלי אהבה"; אבל החבל גם חונק וממית – חבל תלייה ועוד? הוא הדין ב"גשר" שהוא אביזר ריאליסטי בתפקיד סמלי. הגשר, מחבר ומפריד, בין שני עולמות, בין בני אדם. הגשר נטוי על פני התהום, וכל העולם כולו – גשר צר מאד.

תיאור זה של האב והאם מעיד גם על הציוריות הרבה ביצירתו. זוהי ציוריות מוחשית המשולבת בסמליות מופשטת. תיאור האב והאם משני צידי "הבלקון" המשמש כ"גשר", מבליט את הניגודים בין: למעלה – למטה; שמים וארץ. האב והאם הם שני עולמות מנוגדים, אבל "הבלקון" מקשר ומגשר ביניהם: "גשר בין הבית לשמים". האם היא זו הנמצאת למעלה, והאב נמצא למטה. הוא הזן והמפרנס מבחוץ, והיא המקבלת מידו ומנהלת את הבית פנימה. מילה זו, "בלקון", הירושלמית, הספרדית, ולא ה"מרפסת" התל-אביבית, מכניסה בבת אחת את העולם האוטנטי, הירושלמי ספרדי, דובר הלאדינו, לרומן ומבטאת אותו ואת זמנו.

תיאור זה של האב הממלא את הסל הריק של האם מידי בוקר בבוקרו, מעיד גם על התפיסה הפסיכולוגית המהלכת ביצירתו בכלל וב'שתיקת התרנגול' בפרט. זוהי פסיכולוגיה מרומזת, שאינה מכריזה על עצמה ואינה מבליטה את עצמה. היא חבויה בתיאורים מחיי יום יום, המתעלים למדרגה של סמל. דרך תיאור כזו דורשת שיתוף פעולה מלא של הקורא. עליו להתעמק בכתוב, לחיות את הדמויות ועימהן, ולהבין את מעשיהם ואת מניעיהם.

בתיאור זה, משלשלת האם ממרפסת הבית למטה, סל קש גדול וריק, שהאב ממלא אותו מכל טוב. היש צורך להדגיש את המשמעות הפסיכולוגית הסמלית של אביזרים אלה?! כלי קיבול ריק של האשה, ומילוי "במיטב הירקות והפירות" על ידי הגבר!?! ואכן, בהמשך, מודגשת בעדינות, המשמעות החושנית, האירוטית, האמיתית של מעשה זה: "היא מיששה כל שזיף ומשמש, כל

עגבניה ומלפפון, ליטפה, הריחה והתענגה על כל מישוש ומישוש כאילו תינתה אהבים עם אבא."

בתיאור זה גם עוצמה לשונית צלילית, הצמודה לפירות שנבחרו. יש בו חזרות חושניות על צלילי המילים: "מיששה", ו"מישוש", ולאחר מכן: שמות הפירות החוזרים על אותם צלילים: "שזיף ומשמש", ואחריהם נבחרו: העגבניה, שיש בה יותר מרמז ל"עגבים" ולארוטיקה, והמלפפון, שהוא סמל פאלי מובהק.

2. עין אחת בוכה

שילוב כמעט בלתי אפשרי של הומור יהודי כשעין אחת בוכה ועין אחת צוחקת, בנוסח "אשרי יתום אני" של שלום עליכם, מצוי בתיאור ימי "השבעה" על מות האם¹⁰:

"לא היו ימים טובים לאחי יששכר כמו ימי ה'שיבעה' על אימא. הוא היה מדושן עונג בחברתם של רבנים ודרשנים. הבן הדחוי סוף סוף משל בכיפה. מותה של אימא זקף את קומתו והסכר שאימא החזיקה באצבעותיה המעודנות, כמו הילד בארצות השפלה, התפרץ וסחף עולם ומלואו. חשבת כי ביתנו הפך לבית תמחוי. סעודת מצווה רדפה סעודת מצווה. תלמידי-חכמים כרסנניים סעדו בתיאבון רב בשר ודגים וכל מיני מטעמים והרימו כוסות ערק מזוקק לנשמתה הטהורה של המנוחה. הבית התמלא דרשנים ספרדים לבושים בגדי רבנים ליטאים – מגבעת שחורה קצרת-תיתורה ומעיל שחור ארוך."

יש בפתיחה זו, ביקורת נוקבת על התנהגותו של האח, מתוך עמדה של ריחוק, לגלוג, הסתייגות והרבה כאב. כאב המתגלגל בהומור. ובזה כוחו. זוהי ביקורת גורפת לא רק על האח, שמותה של אמו, מספק לו הזדמנות למלא תפקיד ראשי: "הבן הדחוי סוף סוף מְשַׁל בכיפה", אלא על כל העולם שאליו הסתפת. גם כאן, מתקיימים יחד שני רבדי הלשון: המופשט והמוחש. המופשט: "למשול בכיפה" פירושו להיות בעל שלטון בלתי-מוגבל; והמוחש: הכיפה השחורה והגדולה על ראשו, כיסוי ראש, כמנהג הרבנים הליטאים האשכנזים, שהספרדים השתעבדו להם ובעיקר התבטלו בפניהם, אימצו את מנהגיהם וזנחו את שלהם.

מותה של האם, נתן ליששכר, הזדמנות "לזקוף את קומתו", ולהתחנף לדרשנים הספרדים, כדי לחזק את מעמדו. כל זמן שהאם חיה, שמרה על אחדות המשפחה בכל כוחה, שלא תתפורר. עוצמת מאמציה באה לידי ביטוי בדימוי הלקוח מאותו מעשה הירואי, כמעט חסר-סיכוי, של "הילד בארצות השפלה" שהחזיק באצבעותיו את החור שבסכר. עם מותה, של האם, נפרץ הסכר. חילוקי הדעות בתוך המשפחה מאיימים לפורר אותה.

הצביעות חוגגת. הזלילה והסביאה מתוארות, כביכול, כ"סעודת מצווה" וכשתיה "לנשמתה הטהורה של המנוחה". למעשה, כולם באים להתפטם על חשבונה, ולזלול זלילה לשמה, – זלילה לשם זלילה – ולא לשם המנוחה, תוך גלגול עיניים לשמיים. הניגודים

בין הבגדים השחורים של אותם "דרשנים ספרדים" לבין הסדין הלבן והתכריכים, בולט ומבליט את הביקורת של המספר על מנהגיו של אחיו "האדוק": "עולם שלם היה מכוסה בתכריך". בתוך ביקורת זו משולבים גם הומור ולעג לפרובינציאליות של אותם "אדוקים": "הרדיו כוסה כדי שלא נשמע קולות של אנשים ועירים מעולמות אחרים."

ביקורת עזה ומלגלגת זו, מפעפעת גם בכל התיאורים האחרים ומוקיעה את הצביעות, השקר, הזיוף והעמדת הפנים.

שתי דוגמאות אלה, יש בהן עדות מרהיבה למאפייני כתיבתו של בן ציון יהושע: כוח המספר, כוח לשונו ולמדיניות השילובים של ביקורת והומור. הקורא ביצירתו מובטח לו שהנאתו תהיה שלמה ומלאה.

הערות

1. על בן-ציון יהושע, ראו בספרו: 'ריח של לחם חם. על יוצרים ויצירות', הוצאת בציר ירושלים, תש"ע/2010, וכן באתרים באינטרנט. בספר דברי ביקורת עליו ומשלו, בצירוף ביוגרפיה וביבליוגרפיה.
2. 'תה אנגלי בירושלים', תשמ"ח/1998, עמ' 62.
3. בשנים האחרונות מתרבים והולכים הסיוורים המשלבים בין מקום לספרות ובתוכם סיוורי ירושלים.

- מדריכי הסיוורים בעיר, מרבים לצטט מיצירותיהם של סופרי ירושלים המובהקים. ביניהם: ברנר, עגנון, דוד שחר, יהודה עמיחי – אם להזכיר ארבעה מתוך רבים מאוד. מובאות מתיאורי ירושלים ביצירותיו, שייקראו בסיוורים אלה, יעשירו ויגונו את עולמם של המסיירים.
4. על כך בכמה ממחקריי בצירוף דוגמאות.
5. שם הרומן 'שתיקת התרנגול' מבליט את כוח הלשון, החושניות, הצליליות, הארוטיקה, הפסיכולוגיה, הסמליות וההומור של המחבר. זהו שם ארוטי-יצרי-מיני מובהק. הרבה תרנגולים מתרוצצים ברומן בתפקידים שונים: הזמן, הגבר, היצר, יחסי-מין ועוד. על כך, ראו בהרחבה במאמרי בהערה הבאה.
6. מאמר ביקורת על ספר זה פורסם בספרי: 'קריאת הדורות', כרך ב', תשס"ב/2002, וחזר ופורסם בספרו של בן-ציון יהושע: 'ריח של לחם חם', עמ' 66-77.
7. כגון: שלום עליכם: 'טוביה החולב', בתרגום י. ד. ברקוביץ; זאב ז'בוטינסקי: 'חמישתם' – רומן על משפחה יהודית באודסה; א"א קבק: 'תולדות משפחה אחת'; יהושע בר-יוסף: 'עיר קסומה'; נעמי פרנקל: 'שאל ויונה'; אמנון שמוש: 'מישל עזרא ספרא ובניו', ועוד.
8. במאמרי: 'חדרי-חדרים', על: ש. בן-ציון – חדר בעיירה במזרח אירופה בסוף המאה ה-19; מרדכי טביב – חדר תימני במושבה ראשון-לציון בשנים שבין שתי מלחמות העולם; בן-ציון יהושע – חדר ספרדי בירושלים בשנות המנדט הבריטי. לראשונה ב'קריאת הדורות', כרך ג', תשס"ח/2008 כונס ב'ריח של לחם חם'.
9. לא לחינם שיבחו הפרשנים את כותרת ספרו של חיים באר: 'חבלים' והרבו לדרוש בה.
10. 'שתיקת התרנגול' עמ' 348; 'ריח של לחם חם' עמ' 72.

לביא צרפתי